

УДК 378.14

К. Г. Ткаченко

РОЗВИТОК МЕТОДИКИ І ЗМІСТУ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми. Тенденції сучасного розвитку педагогічної науки і практики, необхідність підготовки конкурентноздатного спеціаліста, а також необхідність задоволення потреб майбутнього спеціаліста – вчителя початкової школи – у знаннях тих областей педагогічної діяльності, що виходять за рамки традиційної підготовки, визначили необхідність дослідження, аналізу та розробки додаткового змісту, що сприяв би формування у майбутнього вчителя методичної підготовки.

Сьогодні в теорії і практиці педагогічної освіти склалися концепції та моделі психолого-педагогічної підготовки, що стосуються і проблем методичної підготовки, яку розробляли Е. Ф. Зеєр, Г. А. Карпова, О. Є. Коваленко, Н. М. Жукова, В. С. Безрукова та ін.

Традиційно на психолого-педагогічну підготовку покладали багато, у тому числі не властиві їй функції та задачі; зокрема, задачі, які забезпечують єдність психолого-педагогічних та галузевих знань. Однак ця задача має характеризувати більше методичну, ніж психолого-педагогічну підготовку.

Водночас у складі завдань формування функціональної основи педагогічної діяльності акцент перенесено з традиційної системи формування вмінь та навиків у рамках окремо взятого навчального предмета (дисципліни) на їх формування в рамках засвоєння професійної діяльності та безпосередньо на практиці (діяльнісна основа структурування вимог до результатів професійної підготовки).

Діяльнісна спрямованість відбору змісту дає можливість вирішити задачу формування інтегративної єдності галузевої та психолого-педагогічної складників праці вчителя початкової школи, реалізація якої можлива у системі методичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Таким чином, назріла необхідність аналізу зміни цілей, завдань і змісту методичної підготовки вчителя початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші системи дослідження методичної підготовки були виконані А. А. Ботевим, В. І. Нікіфоровим, А. К. Радченко, Б. А. Соколовим, згодом А. А. Жученко, О. Є. Коваленко, А. К. Коняхінін та ін.

На сьогодні сформувалося уявлення про методичну підготовку як узагальнено-інтегративний етап психолого педагогічної підготовки студентів В. Ф. Бессараб, Н. М. Жукова, А. А. Жученко, О. Є. Коваленко, А. М. Копейкін, В. І. Нікіфоров, А. К. Радченко, Б. А. Соколов та ін.)

Якщо звернутися до Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова КМУ № 462 від 20.04.11 року), то можна констатувати, що широке коло типових завдань для вчителя початкових класів пов'язаний саме з методичної підготовкою (хоча сам цей термін в стандарті не використовується). Це такі завдання, як планування та проведення навчальних занять з предметів, використання сучасних науково обґрунтованих прийомів, методів і засобів у навчанні, виконання науково-методичної роботи, самоаналіз і самооцінка з метою підвищення своєї педагогічної кваліфікації.

Мета статті – аналіз процесу розвитку цілей, задач, змісту методичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, що обумовлений становленням та змінами методики викладання як окремої науки, запитам сучасного соціуму.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо походження понять „метод”, „методика” „методична підготовка” для більш глибокого вивчення проблеми дослідження.

Слово „методика” походить від давньогрецького слова „methodike”, що означає „шлях дослідження”, „спосіб пізнання”. Метод – спосіб досягнення мети, розв'язання конкретного завдання, система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення. У педагогіці під методом розуміють спосіб практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта [2].

Сукупність методів, спрямованих на досягнення певної мети, є методикою. Як визначає тлумачний словник, з навчальної точки зору, методика – це вчення про методи викладання певної науки, предмета [6]. За визначенням „Українського педагогічного словника”, методика – це галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета [2].

Виходячи з цього, методична підготовка в широкому сенсі означає оволодіння сукупністю методів навчання, „створення процедур навчальної діяльності і виділення їх найбільш ефективних прийомів” [8, с. 43].

Методична підготовка в педагогічному ВНЗ здійснюється в процесі вивчення дисциплін загальноосвітньої підготовки (ДЗП), куди включаються базові теоретичні дисципліни (українська мова та література, історія України, математика, людина і світ, фізика, біологія, географія, основи комп'ютерної техніки, фізична культура, культурологія та ін.) і часткових методик (методика викладання української мови, методика викладання російської мови, основи початкового курсу математики з методикою викладання, методика викладання природознавства та ін.) Однак важливу роль відіграють також загальнопрофесійні дисципліни (ЗПД), зокрема педагогіка, психологія і, звичайно, педагогічна практика. Таким чином, зміст методичної підготовки організовується на стику дисциплін ДЗД, ЗПД, часткових методик та педагогічної практики.

У процесі розвитку змісту методичної підготовки можна виділити кілька етапів.

1. Вичленовування з дидактики часткових методик (до середини XIX ст.).

Спочатку короткі відомості про навчання окремих предметів давалися в творах про дидактику. Розвиток науки, техніки, освіти в XVIII –XIX ст. зумовило збагачення змісту навчання, у зв'язку з чим актуалізувалися питання побудови програми та підручників з окремих предметів, а також питання розробки ефективних методів навчання. Для вирішення цих питань положень загальної дидактики було недостатньо, і в кінці XVIII ст. у Росії з'являються часткові методики.

2. Оформлення часткових методик як наукових дисциплін (середина XIX ст. – початок XX ст.). Предметом методики стає вивчення закономірностей та прийомів розвитку та збагачення нових поколінь засобами певного навчального предмета. За словами М. Р. Львова [5], на цьому етапі визначаються і функція методики: підготовка матеріалів для навчання; розробка методів і прийомів роботи вчителя; вивчення діяльності учнів з приводу засвоєнню матеріалу.

3. Диференціація змісту методики (30-і – 50-і рр. XX ст.). На цьому етапі методику починають поділяти на загальну і спеціальну (часткову), наукову і практичну. Загальна методика охоплювала правила, принципи, за якими рекомендувалося вести викладання, а спеціальна – розглядала їх застосування при викладанні різних предметів і була частковою (предметною) дидактикою. Під практичною методикою розумілися вказівки рецептурного характеру про прийоми навчання конкретному предмету, а наукова методика покликана розробити принципи і „наукові методи” навчання (П. О. Афанасьєв, 1930 р.), „теорію мистецтва викладання” (Н. М. Соколов, Г. Г. Туміт, 1917 р.).

Ще одна лінія протиріч була пов'язана з розрізненням практичної і загальної методики. На думку С. Г. Бархударова, практична методика „потрібна переважно початківцю або малодосвідченому вчителю, який ще не знайомий із загальновідомими прийомами викладання і повинен насамперед навчитися йти прокладеним шляхом, засвоїти методи, що виправдали себе на практиці” [1, с. 38]. Загальна методика – наукова дисципліна і призначена „перш за все для методистів – наукових працівників, для методистів-практиків і, само собою зрозуміло, для тих учителів, які цікавляться теоретичними основами своєю спеціальності. Загальна методика, висвітлюючи теоретичні питання навчання, сприяючи поширенню науково правильних методичних поглядів, сприятиме правильному розвитку практичної методики і цим вплине на шкільну практику” [1, с. 39].

4. Уточнення предметного змісту методики (кінець 50-х – кінець 70-х рр.).

Диференціація методики на наукову і практичну, загальну і спеціальну активізує скептичні репліки з приводу методики як псевдонауки. У зв'язку з цим актуальним стає питання про те, чи має методика як наука свій зміст? Відповідаючи на це запитання, методисти

(А. В. Текучев, В. А. Добромислів, І. Р. Палей, М. Н. Скаткін, С. П. Редозубів) підкресливали наступне:

По-перше, методика має свій предмет, яка вона отримала від педагогіки, психології, лінгвістики та інших наук. Її можна визначити як „теорію навчально-виховної роботи” з конкретного навчального предмету. М. Н. Скаткін [4, с. 124] розглядає дидактику і методику як відносно самостійні педагогічні дисципліни, що мають спільний об’єкт – процес навчання, але різні предмети. Предмет методики викладання, на думку автора, більшою мірою зумовлений конкретним змістом навчального предмета. По-друге, прикладний характер методики передбачає поєднання теорії та практики, що в підсумку впливає на практику в школі. По-третє, методика містить наступні змістовні лінії: зміст навчання і особливості засвоєння учнями даного предмета, методи і прийоми навчання, етапи побудови уроку, виховної години, методи дослідження.

Важливою особливістю методики визначалась її варіативність, тобто те, що вона допускає декілька рішень одного і того ж практичного питання, що пояснюється „складністю і мінливістю умов, у яких ... протікає урок” (А. В. Текучев). Наприклад, етапи побудови уроку „повинні показати можливі варіанти побудови уроку залежно від різних умов роботи” (В. А. Добромислів). Ця думка (на жаль, надалі забута) представляється нам украй важливою, тому що націлює на такий важливий складник методичної підготовки, як уміння аналізувати, зіставляти, критично оцінювати, тобто дослідити методи, прийоми і засоби навчання, які використовуються.

5. Конкретизація методичних умінь в аспекті методичної підготовки.

У 80-і роки було виділено єдиний комплекс дидактичних умінь (загальних для всіх методичних курсів), покликаний, з одного боку, забезпечувати „вдосконалення методичної підготовки вчителя в теоретичному плані”, водночас формувати у нього узагальнений підхід до вирішення частково-методичних питань, з іншого боку, „створити основу для прояву ним у практичній роботі методичної творчості, яка дозволить подолати формалізм і стереотип у навчанні” [7, с. 3]. Цей комплекс дидактичних умінь був орієнтованим на урок, оскільки саме в ньому віддзеркалювалися всі компоненти навчального процесу: цілі, зміст, методи, засоби і форми навчання.

У складі дидактичних умінь, згідно діяльності, яку здійснює вчитель при підготовці до уроку, були виділені [7] вміння орієнтуватися в предметному змісті діяльності (вміння проводити логіко-дидактичний аналіз програм, підручників та інших дидактичних матеріалів шкільного курсу), вміння планувати діяльність, реалізовувати заплановану програму, здійснювати самоконтроль за результатами її виконання. Сформованість даних умінь, на думку Т. Г. Рамзаєвої, Н. Б. Істоміної, М. С. Соловейчик, дозволить забезпечити готовність студентів до методичної роботи в школі.

Перша група умінь, пов’язана з аналізом програм, підручників та інших дидактичних матеріалів шкільного курсу, складає орієнтирну

основу діяльності вчителя з підготовки та проведення уроку (виховного заняття). Мета такого аналізу – отримати інформацію про те: „які теоретичні знання повинні бути засвоєні школярами в процесі вивчення теми (розділу, уроку) і на якому рівні; які вміння повинні бути сформованими і на якому рівні; як логічно пов’язані між собою виділені знання, уміння і навички; які можливі способи діяльності, за допомогою яких учні можуть опанувати навчальний матеріал; які труднощі можуть виникнути в учнів у процесі вивчення питань змісту курсу, а також при виконанні конкретних завдань”.

Друга група умінь забезпечує діяльність з планування уроку (виховного заняття), до її складу входять уміння: „формувати цілі уроку (дидактичні і виховні), а також практичні завдання, вирішення яких має забезпечити досягнення цілей; визначати послідовність вирішення поставлених навчальних завдань і виділяти в відповідно до ними основні етапи уроку; планувати основні види діяльності учнів на кожному з етапів уроку та способи організації учнів, тобто вирішувати питання про те, використання яких методів, прийомів, засобів, форм навчання дозволить забезпечити: а) сприйняття дітьми навчального завдання; б) актуалізацію знань, умінь і навичок, необхідних їм для сприйняття нового або закріплення вивченого; в) усвідомлення дітьми нового матеріалу; г) оволодіння отриманими знаннями; д) подальше вдосконалення знань, умінь і навичок” [7, с. 4 – 5].

Третя група умінь відображає реалізацію на практиці наміченого плану уроку: уміння „ставити перед дітьми навчальну задачу обраним способом; просуватися в її вирішенні згідно з наміченою програмою із застосуванням обраних методів, засобів і форм навчання; забезпечувати контроль за діяльністю учнів і вносити на основі результатів контролю необхідні корективи в організацію уроку”.

Для здійснення самоконтролю за своєю діяльністю студент повинен опанувати вміннями: „зіставляти висунуті цілі й завдання навчальної роботи з досягнутими результатами, оцінювати їх відповідність один одному на основі спостережень за діяльністю учнів на уроці та їх подальшого аналізу, робити методичні висновки зі спостережень за діяльністю учнів на уроці, оцінювати результати навчання шляхом аналізу письмових робіт, виконаних учнями, і здійснювати їх методичну інтерпретацію; вирішувати питання про уточнення або зміни в плані з урахуванням подальшої роботи на основі всіх зроблених висновків”.

Виділені дидактичні вміння в методичній підготовці відображають специфіку діяльності навчання.

6. Розвиток методичного мислення й творчої методичної діяльності (90-і рр. XX ст.).

Реалізація ідей розвивального особистісно-орієнтованого навчання в школі, розвиток інноваційного руху, варіативність та відкритість освіти актуалізували увагу до методичної підготовки, зокрема, до підвищення її теоретичного рівня і засвоєнню загальних способів методичної діяльності, пов’язаних з організацією вивчення учнями основних понять (Н. Б. Істоміна). Основною метою вивчення методики стало проголошуватися

„формування у студентів творчого методичного мислення і розвиток їх самостійності”. На думку М. С. Соловейчик [3], методичне мислення значить такий рівень методичних знань і умінь (кругозору), який забезпечує самостійність їх застосування, „готовність працювати не тільки методично грамотно, але й творчо”. Автор виділяє два кола завдань у вивченні курсу методики у ВНЗ: а) теоретичні: систематизація знань про зміст, способи і засоби навчання конкретного предмету, поглиблення розуміння предметних і психолого-педагогічних положень, що лежать в основі методичних рішень, знайомство з альтернативними УМК і придбанням умінь їх аналізувати; б) дослідницькі: розвиток здатності критично оцінювати свою методичну підготовку, вміти її вдосконалювати, формувати основні дослідницькі уміння, пов’язані з написанням курсових і дипломних робіт (визначити проблему, предмет, завдання дослідження, проводити експеримент, аналізувати отримані результати). Таким чином, завдання формування методичного мислення пов’язується з необхідністю формування у студентів дослідницьких умінь.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений нами аналіз дозволяє припустити наступні напрямки розвитку методики та методичної підготовки. Перше – це інтеграція часткових методик або метаметодика як „діалог предметних методик, спрямований на виявлення та продуктивне використання підстав для інтеграції – спочатку на функціонально-цільовому і організаційно-діяльній рівнях, а потім – і на змістовному” (І. М. Титова). Друге – це концептуалізація розвитку дослідницької діяльності як необхідної складової методичної підготовки, а отже і методичної компетентності.

Список використаної літератури

- 1. Бархударов С. Г.** О состоянии методики преподавания русского языка / С. Г. Бархударов // Русский язык в школе, 1959. – № 4. – С. 38 – 40.
- 2. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 205 с.
- 3. Двухступенчатая** подготовка учителей начальных классов в системе „педагогический колледж – университет” / Сборник программно-методических материалов. – М. : Центр „Школьная книга”, 2002. – Вып. – 2. – 272 с.
- 4. Дидактика** средней школы. Некоторые проблемы современной дидактики : учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / под ред. М. А. Данилова, М. Н. Скаткина. – М. : Просвещение, 1982. – 303 с.
- 5. Методика** преподавания русского языка в начальных классах : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / М. Р. Львов, В. Г. Горецкий, О. В. Сосновская. – М. : Издательский центр „Академия”, 2000. – 464 с.
- 6. Новий** тлумачний словник української мови. – Т. 2. – К. : Аконті, 2000. – С. 617 – 618.
- 7. Совершенствование** методической подготовки учителя начальных классов (методические рекомендации) // Т. Г. Рамзаева, Н. Б. Истомина, М. С. Соловейчик. М., 1988.
- 8. Щедровицкий Г. П.** Проблема рефлексии в теории деятельности и СМД методологи / Г. П. Щедровицкий // Вопр. методологии. 1991. – № 2. – С. 47 – 66.

Ткаченко К. Г. Розвиток методики і змісту методичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів

У статті представлено аналіз цілей, завдань, змісту методичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, зумовлений становленням та змінами методики викладання як окремої науки, запитами сучасного соціуму в мобільному та компетентному спеціалісті, який здатен будувати свою діяльність на основі дослідження як способу пізнання.

Ключові слова: методика, етапи розвитку методики, зміст методичної підготовки, методична діяльність.

Ткаченко Е. Г. Развитие методики и содержание методической подготовки будущего учителя начальных классов

В статье представлен анализ изменения целей, задач и содержания методической подготовки учителя начальных классов, обусловленный становлением и изменением методики обучения как отдельной науки, запросами современного общества в мобильном и компетентном специалисте, способном выстраивать свою деятельность на основе исследования как способе познания.

Ключевые слова: методика, этапы развития методики, содержание методической подготовки, методическая деятельность.

Tkachenko K. G. Development of Methodology and Content of the Methodical Training of Future Primary School Teachers

The paper presents an analysis of changes in the goals, objectives and content of the methodical training of primary school teachers due to the formation and changes in methods of teaching as a separate science, demands of modern society in the mobile and competent specialists able to build their activities on the basis of research as a way of knowing.

Key words: methodology, stages of development methodology, the content of methodical preparation, methodical work.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.